

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Osmanlı Arşiv Belgeleriyle Muarız (Saros) Körfezi Cedid Kalesi

Fuat DURMUŞ¹

Özet

Bu çalışma, Osmanlı Dönemi'nde Muarız (Saros) Körfezi'ndeki Evreşe Kazası'na bağlı Karaçalı Karyesi ile Karaçalı Karyesi karşısındaki ada üzerinde bulunan yapılar hakkında bilgilerin yer aldığı Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri kapsamında hazırlanmıştır. Bu çalışmayla Osmanlı arşiv belgelerindeki bilgiler dışında bugün buldukları yere ilişkin herhangi bir kayda olmadığı Karaçalı Karyesi ile karşısındaki ada üzerinde bir zamanlar yer alan yapıların lokalizasyonu yapılmaya çalışılacak; kaleler şehri Çanakkale'nin Osmanlı Dönemi'ne ait, ismi ile müsemma, yeni bir kalesi tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Arşiv Belgeleri, Muarız (Saros) Körfezi, Büyükada, Kale-i Cedid (Manastır) Kalesi, Karaçalı Karyesi.

Cedid Castle Fortress Gulf of Muariz (Saros) By Ottoman Archival Documents

Abstract

The present study was built on the Ottoman Archival Documents of Presidency offering data concerning Karaçalı Village of Evreşe Town in Gulf of Muariz (Saros) and the structures on the island opposite Karaçalı Village. The study is also concerned with the localization of the Karaçalı Village and the island on which no source of data is available other than the Ottoman Archival Documents and aims to introduce a new Ottoman fortress of Çanakkale, the city of fortresses.

Keywords: Ottoman Archival Documents, Gulf of Muariz (Saros), Büyükada, Kale-i Cedid (Monastery) Fortress, Karaçalı Village

GİRİŞ

Ege Denizi'nin kuzeyinde bulunan Antik Çağda Melas Kolpos, Osmanlı Dönemi'nde Muarız Körfezi; günümüzde ise Saros Körfezi adıyla anılan bölgenin güneyinde Gelibolu Yarımadası, kuzeyinde Trakya kıyıları yer almaktadır (Uydu Görüntüsü:1). Üçgen şeklindeki Saros Körfezi, 75 km uzunluğunda ve 35 km genişliğindedir². Saros Körfezi, Osmanlı Dönemi'nde, önce Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı Derya Beyliği niteliğindeki Gelibolu Sancağı'nın bir parçasıyken daha sonra Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1533'te Osmanlı İmparatorluğu'nun hizmetine girmesiyle teşkil ettirilen Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti'ne dahil edilmiştir³. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesiyle

¹ Arkeolog, Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü uzmanı, e-mail: fuat_durmus@mynet.com.

² "Saros Körfezi Özel Çevre Koruma Bölgesi Karasal ve Denizel Biyolojik Çeşitliliğin Tespiti Projesi Sonuç Raporu" (Ekim 2014). T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, s.6.

³ Şakiroğlu, Mahmut H. (1993), "Cezâyir-i Bahr-i Sefid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA)* c. 7, s.500-501. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=070500&idno2=c070351#1> Gelibolu'nun Ege adaları üzerindeki idari konumu için ayrıca bkz.: Emecen, Feridun (2003). "Ege Adalarının İdarî Yapısı", *Ege Adalarının İdarî, Yapısı*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları.

de Edirne Vilayetinin bir sancağı (livası) haline dönüştürülen Gelibolu ile birlikte Saros Körfezi ve çevresinin de bu düzenleme ile Edirne Vilayeti'ne bağlanmıştır⁴. Saros Körfezi'nin kuzey tarafında sırasıyla Minikada, Küçükada ve Büyükada (Panagia-Panaia) olmak üzere Üçadalar yer almaktadır (Uydu Görüntüsü:2). Saros Körfezi'ndeki düzenli yerleşime uygun olmayan Üçadalar, bugün askeri atış talimgahı olarak kullanılmaktadır; Üçadalar'ın askeri atış talimgahı olarak kullanılması nedeniyle Üçadalar'da arkeolojik ve tarihi araştırmalar pek yapılamamıştır. Büyük ya da küçük olsun Osmanlı egemenliği altındaki adalar, genellikle yakın buldukları ana karanın idarî sistemine bağlandığından Gelibolu Yarımadası'nda uygulanmakta olan tüm idari sistemler, üç adaları da içine alacak şekilde tertip edilmiş olmalıdır. Gelibolu Yarımadası'nın Prehistorik ve Klasik Dönem yerleşimleri çok iyi araştırılmıştır⁵; Bizans ve Osmanlı Dönemi de hakeza pek çok araştırmaya konu olmuştur⁶. Ancak Saros Körfezi'ndeki Üçadalar'da ise yapılmış ve yayınlanmış tek araştırma Ayşe Ç. Türker'e aittir⁷. Türker, 19. yy. gravürlerinden yola çıkarak Büyükada üzerindeki yapıları araştırarak belgelemiş ancak bu yapıların adları ve tarihsel rollerine değinmemiştir. Oyasaki Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri'nde söz konusu ada üzerindeki yapılar, adları ve işlevleriyle açık bir şekilde belirtilmiş durumdadır.

Evreşe Kazası'na bağlı, Karaçalı Kariyesi ve karye karşısındaki ada üzerinde yer alan yapılar ile Osmanlı Dönemi'nde bu bölgede gerçekleşen olaylara ilişkin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan yirmi dört belge ve üç defter incelenmiştir. İncelenen bu belgelerde geçen Evreşe Kazası, bugün Gelibolu İlçesi'ne bağlı bir beldedir ancak Evreşe Beldesi'nde günümüzde Karaçalı adında bir köy bulunmamaktadır. Fakat Saros Körfezi kıyısındaki Evreşe'ye bağlı Adilhan Köyü ile Edirne İli, Keşan İlçesi, Sazlıdere Köyü arasındaki Sazlıdere Sahil Yolu'nun güney tarafı, Karaçalı Mevkii olarak bilinmektedir. Karaçalı Köyü her ne kadar günümüze ulaşmasa da Karaçalı adı, mevkii adı olarak hala bölgede ve tapu kayıtlarında kullanılmaktadır (Uydu Görüntüsü:3). H.1261-M.1845 tarihli Evreşe Kazası Temettuât Defteri'nden 49 haneli, 129 nüfuslu Karaçalı Karyesi'nin reaya (Rum) köyü olduğu anlaşılmaktadır⁸.

Karaçalı Mevkiinin tam karşısında ise Saros Körfezi'nin Üçadalarından Büyükada yer almaktadır (Uydu Görüntüsü:4). Mera vasfındaki, 301.000,00m²'lik yüz ölçüme sahip adanın günaybatısında doğal bir liman

⁴ 1864 Vilayet Nizamnamesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Tural, Erkan (2004), "1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet ve 1864 Vilayet Nizamnamesi", *Yerel Yönetimler Dergisi*, c.13, Nisan, s.93-123.

⁵ Gelibolu Yarımadası'ndaki Prehistorik ve Antik Çağ Araştırmaları için ayrıca bkz.: Özdoğan, Mehmet (1996). "Tarihöncesi Dönemde Trakya. Araştırma Projesinin 16. Yılında Genel Bir Değerlendirme", *Anadolu Araştırmaları XIV, Prof. Dr. Afif Erzen'e Armağan*, s.329-360; Özbek, Onur (2008). "Gelibolu Yarımadası Güneyindeki Bazı Höyüklerin Son Araştırmalar Işığında Yeniden Değerlendirilmesi", *Journal of Archaeology and Art*, 127:pages1-14. Sayar, Mustafa Hamdi (1990). "Trakya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları", *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Antalya, 18-23 Mayıs 1989, Ankara s.211-216. Yıldırım, Zeynep Koçel (2014). "Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri ile Çanakkale Gelibolu Yarımadası (Trakya Khersonesos'u) Yüzey Araştırması 2013 Yılı Çalışmaları", *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, c.1, Gaziantep 02-06 Haziran s.437-460. Körpe, Reyhan (2016). "2015 Yılı Gelibolu Yarımadası Sestos Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması", *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, c.2., 23-27 Mayıs, Edirne, s.591-610.

⁶ Gelibolu Yarımadası'ndaki Bizans ve Osmanlı Dönemi Araştırmaları için ayrıca bkz.: Uysal, Ali Osman- Türker, Ayşe Çaylak (2007). "Çanakkale İli Ortaçağ ve Türk Dönemi Yüzey Araştırması 2005 Yılı Çalışmaları" *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, c. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara s.107-126; Eren, Ramazan (1990). "Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri", *Çanakkale; Türker, Ayşe Ç. (2006). "Çanakkale Boğazında Bizans Dönemine Ait Tarihi Ve Arkeolojik Veriler", Çanakkale I: Savaşı ve Tarihi*, İstanbul 536-537; Acioğlu, Yusuf (2006). "Çanakkale Boğazı'ndaki Kaleler", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale; Acioğlu, Yusuf (2013). "Çanakkale'deki Osmanlı Dönemi Savunma Yapıları", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi*, Çanakkale; Eyice, Semavi (1980). "Çanakkale Boğazı Kalelerinin XVI. yy.da İtalya'da Basılmış Gravürleri", *Bedrettin Cömert'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi Yayınları*, Ankara s.258-260.

⁷ Türker, Ayşe Ç. (2015). "An Archaeological Survey of the Early Christian-Byzantine Period on the Valleys That Reached the Hellespont: 2014 Research", *33. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, C.1, Erzurum s.301-324.

⁸ Menekşe, Metin (2017). "XIX. Yüzyıl Ortalarında Evreşe Kazası'nda Yaşayan Hane Sahipleri ve Mesleklerine Dair Bazı Bilgiler", *Social Sciences Studies Journal, SSSJournal (ISSN:2587-1587)*, vol:3, Issue:12, pp.1872-1886.

bulunmaktadır. Kuzeydoğuya doğru yükselen adanın en yüksek noktası ortalama 55 metredir. Ada, Çanakkale Deniz Komutanlığı'nca top atış talimگاهی olarak kullanıldığından adaya giriş ve çıkışlar izne tabiidir. Büyükada üzerindeki yapılara ilişkin elimizdeki somut kalıntıları, adanın uydu görüntüleri oluşturmaktadır. Adanın uydu görüntülerinden ada üzerindeki muhtelif yönde ve sayıda duvar kalıntılarını görmek mümkündür. Türker tarafından da bu kalıntılar, kısaca betimlenerek Bizans ve Osmanlı Dönemi savunma yapıları olarak tanımlanmıştır⁹. Uydu fotoğraflarında gördüğümüz ve Türker tarafından tanımlanan adadaki yapı izleri, Osmanlı Arşiv Belgelerinde geçen başta Manastır olmak üzere, Kale-i Cedid Kalesi, Kale Camii, Camii Cedid ve Kale-i Cedid Tabyası'na ait izler olmalıdır¹⁰.

Gelibolulu Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'sinin ikinci bölümünde yer alan, 16. yüzyılın başına ait Saros Körfezi haritasında Üçadalar gösterilmiş olsa da adaların adları belirtilmemiş, Büyükada üzerinde de herhangi bir yapıya yer verilmemiştir¹¹. Büyükada üzerindeki yapılar ise Piri Reis tarafından ya haritasına eklenecek kadar dikkate değer görülmemiştir ya da uzak bir olasılıkla o dönemde Büyükada üzerinde herhangi bir yapı bulunmamaktadır (Harita:1). Aikaterini Laskaridis Foundation Library koleksiyonundaki Fransız arkeolog ve gezgin Jean-Baptiste Lechevalier'in (1752-1836) 1800 yılına ait Marmara haritasında (Harita:2) Büyükada, I. Panaia Monastère (Panaia Manastırı) olarak gösterilmiştir. Yine aynı koleksiyonda bulunan Fransız hidrograf Joseph Roux'un 1804 yılına ait Saros Körfezi haritasında (Harita:3) ise Büyükada üzerindeki yapılar, açık bir şekilde resmedilmiştir¹².

Kalenin inşa tarihiyle ilgili elimizde herhangi bir belge bulunmamaktadır ancak 1731 yılına ait Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgesinden, adada yer alan manastırın bir bölümünün kaleye dönüştürülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı belgede manastırdaki eşya ve hayvanların kesişlere ait olduğu belirtilmiş ve kale dizdarı tarafından bu mallara müdahale edilmemesine dikkat çekilerek, bu mallar, her ne şekilde ve kim tarafından olursa olsun alıkonulmaktan men edilmiştir¹³. Kale-i Cedid (Manastır) Kalesi'nde görev yapan yeniçerilerin ulufeleri ise M.1746 yılı kayıtlarına göre Gelibolu Gümrüğü tarafından karşılanmış ve bir senelik ocaklık üç bin kûsur akçeyi bulmuştur¹⁴. M.1759 tarihli belgeden ise kalede otuz beş askerin görev yaptığını öğrenmekteyiz¹⁵. Dergah-ı Ali Topçu sınıfı tarafından tahkim edilen kalede M. 1759 yılında kalenin sur duvarları

⁹ Türker, (2015). a.g.m., s.316.

¹⁰ Osmanlı kaleleri için ayrıca bkz.: Boran, Ali (1999). "Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi", *Osmanlı, c.10, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara s.347-361; Gabriel Albert (1941). "İstanbul Türk Kaleleri", (Çev. Alp Ilgaz), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul; Sevgen (1960). *Nazmi Anadolu Kaleleri*, c.1, Ankara; Remzi, Ali (1934). "Eski ve Yeni Kaleler Hakkında Teracibi Harbiye ve Noktai Nazar (Kalecilik Hakkında Konferans)", Askeri Matbaa, İstanbul; Özgüven, H. Burcu (2000). "Onbeşinci ve Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı Askeri Yapıları ve Kalelerine Dair Genel Bir Değerlendirme", *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi(Bidiriler)*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, s.271-282; Sönmez, Zeki (2001) "Osmanlı Kale Mimarisinin Ana Hatları", *EJOS*, IV(2001) (M.Kiel, N.Landman & H.Theunissen (eds.) *Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art*, Utrecht-The Netherlands, August 23-28, 1999), No: 58, s.1-18; Ülkü, Osman (1998). "Gelibolu'da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri", *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum; Camiler hakkında ayrıca bkz.: Önkal, Ahmet- Bozkurt, Nebi (1993). "Camii" mad., *İslam Ansiklopedisi, T.D.Y., İslam Araştırmaları Merkezi*, c.7 İstanbul s.46-56; Eyice, Semavi (1993). "Cami", mad., *İslam Ansiklopedisi, T.D.Y., İslam Araştırmaları Merkezi*, c.7, İstanbul, s.56-90; Manastırlar hakkında ayrıca bkz. Gürkan, Salime Leyla (2003). "Manastır" mad., *İslam Ansiklopedisi, T.D.Y., İslam Araştırmaları Merkezi*, c.27, İstanbul s.558-560; Doğan, Sema (2003). "Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, Ankara s.73-89; Talbo, Alice Mary (1999). "Bizans Manastır Sistemine Giriş", *Coğito*, Sayı (17), Yapı Kredi Yayınları, 160-176. Erdoğan Güzel, Esra (2012). "Bizans Manastırlarının Tarihi Gelişimine Genel Bir Bakış ve Konstantinopolis Örneği", *Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Batman s.433-441.

¹¹ Piri Reis için ayrıca bkz.: Karakaş Özür, Nazan (2015). "500 Yılın Ardından Piri Reis", Yeditepe Yayınevi, İstanbul; Bostan, İdris (2007). "Piri Reis" mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.34, İstanbul, s. 283-285.

¹² <http://eng.travelogues.gr/item.php?view=49583>

¹³ BOA.C.AS.D.Nr.248

¹⁴ BOA.AE. SMHD.I.D.Nr.181

¹⁵ BOA.C.AS.D.Nr.744

ile diğer yapılarında tamiratlar yapılmıştır¹⁶. Muarız Kalesi'ndeki yeniçeriler ile topçuların ulufelerini konu alan M.1759 tarihli belge ile M.1829 tarihli iki belge, kaledeki asker sayısı ile askerlerin maaşları konusunda ayrıntılı bilgiler sunmaktadır¹⁷. M.1765 tarihli belgeden adada biri kale içerisinde olmak üzere iki adet caminin yer aldığını öğrenmekteyiz¹⁸. Söz konusu bu belgeden Manastır Kalesi Camii'nin mevcut olduğu ya da camiye dönüştürülen bir yapı olduğu, Camii-i Cedid camisinin ise adından da anlaşılacağı üzere yeni inşa edildiği anlaşılmaktadır.

1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Muarız Körfezi, Osmanlı askeri ve siyasi tarihi açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur¹⁹. Kaptan-ı Derya, sahiller ve adalar Seraskeri Gazi Hasan Paşa'ya verilen M.1773 tarihli hükümde, Rusya Devleti ile yapılan ateşkesin bitmek üzere olduğu, bu nedenle Körfez Muhafızı Yanyalı Hacı Paşazade Mehmed'in Muarız Körfezi ve sakinlerinin muhafazası konusunda dikkatli olması gerektiği belirtilmiştir²⁰.

İngilizlerin Akdeniz üzerinde kurmaya çalıştıkları hegemonyaya karşı Fransızlar, İngilizlere karşı bölgede daha etkili olamak adına 1798 yılında Mısır'ı işgal etmiş, üç yıl Fransız işgali altında kalan Mısır, Osmanlı ve İngiliz müttefik kuvvetlerinin çabasıyla 1801 yılında geri alınmıştır²¹. Osmanlı ve İngiliz müttefikliği kapsamında da Muarız Körfezi'ndeki tahkimatlar İngiliz Generali Keller tarafından M.1799 tarihinde stratejik olarak denetlenmiştir²². M.1801 tarihli belgeden ise Muarız sahilindeki tabyaların top döşemelerinde, Baklaburnu ve Karaçalı tabyalarının da mevzii ile siperlerinde tadilat yapılmış olduğunu öğrenmekteyiz²³.

Kalenin M.1811 tarihinde ikinci defa tamir ettirildiği sırada Gelibolulu Mimar Ahmed Halife, kalenin tamiri sırasında vefat etmiş ve söz konusu vazife, oğlu Halil Halife'ye verilmiştir²⁴. Kalenin tamirat belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla, kalenin büyük bir kısımda yenileme çalışmaları yapılabilirken diğer kısımlarında yenileme yapmak mümkün olmamıştır. Kale, muhtemelen bölgenin tipik taş formasyonu olan kum taşı ya da deniz kabuğu fosillerinden oluşan breş taşlarından inşa edilmiş olmalıydı. Kısa sürede deformasyona uğrayan bu iki taş cinsi nedeniyle olsa gerek kalenin sürekli olarak yenilenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Gelibolu ayanı, Muarız Kalesi, Baklaburnu ve Karaçalı Tabyalarını tamir edeceğine dair taahütte bulunduğundan M.1821 tarihli belge ile

¹⁶ BOA.C.AS.D.Nr.735; BOA.C.AS.D.Nr.861

¹⁷ BOA.C.AS.D.Nr.670; BOA.C.AS.D.Nr.1223; BOA.C.AS.D.Nr.16

¹⁸ BOA.C.EV.D.Nr.6

¹⁹ 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Köse, Osman (2006). "1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)", Türk Tarih Kurumu, Ankara; H. Aksan, Virginia (1997). "Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)", Çev. Özden Arıkan, İstanbul; Beydilli, Kemal (1985). "Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri", İstanbul; Hammer, Joseph von (1992). "Büyük Osmanlı Tarihi", VIII, Yay. Haz. Erol Kılıç ve Mümin Çevik, İstanbul; Jorga, Nicolae (2005). "Osmanlı İmparatorluğu Tarihi", IV, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul; Zinkeisen, Johann Wilhelm (2011). "Osmanlı İmparatorluğu Tarihi", V, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul; (sad.) Çağatay, Neşet (1980). Mustafa Nuri Paşa, "Netayic Ül-Vukuat: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi", III-IV, Ankara; (haz.) Aktepe, Münir (1976). Şemdanizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, "Mü'rit-Tevârih", II.A/B, İstanbul; (haz.) Köksal, Osman (2011). Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l-İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi)*, Ankara.

²⁰ BOA.C.AS.D.Nr.507

²¹ 1798-1802 Osmanlı Fransız Harbi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Soyuyğit, Osman Zeki (1964). "XVIII. Asırda Fransızların Mısır'ı İşgali(Neden ve Sonuçlar)", M.Ü. İlahiyat Master Tezi, İstanbul s.19; Çakın, Naci- Orhon, Nafiz (1987). "Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri 1798-1802 Osmanlı Fransız Harbi(Napolyon'un Mısır Seferi)" III. Cilt, 5. Kısım Eki, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara; Şimşek, Kamuran (2012). "Tarih-i Cevdet'e Göre Napolyon ve Mısır Meselesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

²² BOA.C.AS.D.Nr.187

²³ BOA.C.AS.D.Nr.703

²⁴ BOA.C.MF.D.Nr.78

inşaatın hemen başlanması istenmiştir²⁵. M.1821 tarihli belgede ise Muarız Kalesi ve Baklaburnu ile Karaçalı Tabyaları için 30 kantar (1,692kg) barutun kale dizdarına teslim edilmiş olduğu bildirilmektedir²⁶. Gelibolu naibine tekiden yazılan M.1840 tarihli hükümden ise adadaki manastırın faal olduğu, manastır rahipleri ile yapılmış bir ahitname kapsamında düşman ve korsan gemilerini haber vermeleri şartıyla onlara serbestiyetlik sağlandığı ancak Muarız voyvodaları tarafından rahiplerin sürekli olarak rahatsız edildikleri anlaşılmaktadır²⁷.

Bugün Büyükkada üzerinde gözle görünür ayakta kalmış bir kale bulunmadığı gibi kalenin karşısında olduğunu bildiğimiz Karaçalı Karyesi'nden de geriye herhangi bir iz kalmamıştır. M.1918 tarihli şifreli belge, Muarız Körfezi ve İnöz (Enez) sahilindeki bazı Rum köylerinin başka bir mahale taşınmasını konu almaktadır²⁸. Bu belgeden de anlaşılıyor ki Karaçalı Karyesi de bu tarihte nakledilen Rum köyleri içerisindeydi ve Karaçalı Karyesi'nin günümüze ulaşmama nedenini işte bu mecburi tahliye oluşturuyordu.

Memalik-i Osmaniye sınırları içerisinde ve egemenliği altında bulunan Bahr-i Sefid'deki ada ve kıyılarda 17. ve 18. yüzyıllarda yaşanmakta olan yoğun savaş atmosferi nedeniyle düşman saldırıları ve korsan tehditleri artmış, Osmanlılar da tedbir olarak, ada ve kıyılarda yeni istihkamların inşasına başlamışlardı. Bu kapsamda Çanakkale Boğazı'nın girişinde 17. yüzyılın ikinci yarısında Seddülbahir ve Sultanhisarı (Kumkale) kaleleri inşa edilmişti²⁹. Çanakkale'nin Ayvacık İlçesi, Babakale Köyü'ndeki Baba Burnu'nda yer alan ve üzerindeki kitabeden Kaymak Mustafa Paşa tarafından 18. yy'ın başında yapılan Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi de yine bu korsan saldırılarına karşı inşa edilmiş olan kalelerden³⁰. Midilli (Lesbos) adasının batısındaki Sığrı (Sigri) limanında konuşlanarak ticaret gemilerine saldıran korsan gemilerine karşı 1757'de bir palanka (küçük hisar) inşâ edilerek içine otuz iki top konulmuştu³¹. Osmanlı donanması düzenli Akdeniz seferleri ile 18. yüzyılda deniz güvenliği konusunda önemli politikalar geliştiriyor; manevra kabiliyeti yüksek, korsan takibine elverişli yeni gemi ve kalyonlar inşa ediyordu. Donanma-yı Hümayun dışında Akdeniz'in güvenliğini 16.yy'ın başında teşkil ettirilen ve 18. yy'ın sonunda eski etkinliğini yavaş yavaş kaybeden ümerâ-i derya (Derya Beyleri Teşkilatı) ile firkateciyan yani firkate kullanan reisler oluşturuyordu ve bu resiler başta adalar civarında olmak üzere korsan ve düşman gemilerine karşı karakol bekleme ve devriye atma göreviyle memur edilmişlerdi³².

Muarız Körfezi ise Gelibolu Yarımadası'na denizden yapılabilecek olası saldırılar için en uygun konumlardan birini oluşturmaktaydı. Bu nedenle Saros Körfezi, tarih boyunca sürekli olarak askeri tahkimatların yapıla geldiği bir yer olmuştur. Bu nedenle de hem Yarımada'nın hem de Çanakkale Boğazı'nın savunma hattında Saros Körfezi, en zayıf nokta olarak düşünülmüş ve bu mahale özellikle 19. yy içerisinde Muarız, Karahayali, İbrice,

²⁵ BOA.C.AS.D.Nr.812

²⁶ BOA.C.AS.D.Nr.812

²⁷ BOA.C.EV.D.Nr.436

²⁸ BOA.DH.ŞFR.D.Nr.485

²⁹ Thys-Şenocak, Lucienne (2009). "*Hadice Turhan Sultan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*", Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul s. 131-211.

³⁰ Uysal, Ali Osman (2008). "Kaymak Mustafa Paşa'nın Hâtırası: Babakale", *Ayvacık Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No:87, Çanakkale s.117-150.

³¹ Kiel, Machiel (2005). "Midilli" mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, s. 13; Aktepe, Münir (1976) a.g.e., II. A, 9.

³² Bostan, İdris (1994). "Derya Beyi" mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IX, İstanbul s. 200-201; Aydın, Yusuf Alperen (2015). "18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Ege (Adalar) Denizi ve Doğu Akdeniz'e Yönelik Güvenlik Parametreleri", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı XLV, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), s. 161-184.

Bakla Burnu gibi kale ve tabyalar inşa edilmiş; Bolayır Savunma Hattı ise Osmanlı Devleti için hayati olarak değerlendirilmiştir³³.

Körfezdeki Büyükkada anakaradan yalıtılmış haliyle ilk olarak bir inziva merkezi ya da dini eğitimlerin gerçekleştirildiği bir ibadetgah olarak seçilmişti. Ancak Saros Körfezi sahil şeridinin ve Gelibolu Yarımadası'nın güvenliğinin sağlanması adına Büyükkada, Osmanlı Dönemi'nde hem bir çeşit erken uyarı merkezi görevini üstlenmiş hem de olası saldırılarda bir ön cephe vazifesinde bulunmuştur. Çanakkale Savaşları sırasında ise açık hedef konumunda olan Büyükkada, İtilaf Devletleri donanmasının bir denizaltısı tarafından yakılmıştır³⁴. Yine Çanakkale Savaşları sırasında İtilaf Devletleri donanması tarafından Saros Körfezi'nin sürekli olarak bombardımana tutulduğu düşünülürse Büyükkada'daki başta Kale-i Cedit Kalesi olmak üzere diğer yapıların da bu dönemde büyük bir tahribat yaşadığı söylenebilir. Günümüzde Özel Çevre Koruma Bölgesi içerisinde yer alan Saros Körfezi, doğal, biyolojik, kültürel ve tarihi açıdan evrensel ölçekte bütüncül bir yaklaşımla korunması gereken yerlerden biridir. Bu bakımdan Büyükkada üzerindeki kalıntıların Saros Körfezi Özel Çevre Koruma Bölgesi'nin tarihi kalıntıları olarak koruma altına alınması büyük önem arz etmektedir.

SONUÇ

İncelemiş olduğumuz Osmanlı Arşiv Belgeleri, kaleler diyarı Çanakkale'nin Saros Körfezi'ndeki Büyükkada'nın Kale-i Cedit Kalesi ve diğer yapıları konusunda pek çok ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Saros Körfezi'ndeki Büyükkada, Osmanlı Arkeolojisi açısından bakir bir nokta olup, muazzam bulgular barındırmaktadır. Büyükkada'nın top atış talimhanesi olarak kullanılıyor olması ise adanın sahip olduğu arkeolojik mirası her geçen gün daha fazla tahrip etmektedir. Kuruluş ve yıkılış tarihleri konusunda kesin bir bilgiye sahip olmadığımız adanın üzerindeki yapılar ile ada karşısında yer alan Karaçalı Karyesi'nin belgeler aracılığıyla yapmış olduğumuz lokalizasyonu ancak yerinde yapılacak incelemeler ve arkeolojik kazılar sonucunda anlam bulacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emiri Mahmud I (BOA.AE. SMHD.I.D.Nr.181)

Cevdet Askeriye, (BOA.C.AS.D.Nr.248)

BOA.C.AS.D.Nr.744

BOA.C.AS.D.Nr.735

BOA.C.AS.D.Nr.861

BOA.C.AS.D.Nr.670

BOA.C.AS.D.Nr.1223

BOA.C.AS.D.Nr.16

³³ Salih Murad Hatip (2013), "Çanakkale Boğazı (Bahr-i Sefid Boğazı) Savunma Sistemi 1770-1918", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi*, Ankara, s.112-129.

³⁴ "Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri"(2005). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Bşk. İği Yayını, Ankara s.156; BOA, DH. EUM. VRK, 25/35

BOA.C.AS.D.Nr.507

BOA.C.AS.D.Nr.187

BOA.C.AS.D.Nr.703

BOA.C.AS.D.Nr.812

BOA.C.AS.D.Nr.812

Cevdet Evkaf (BOA.C.EV.D.Nr.6)

BOA.C.EV.D.Nr.436

Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (BOA.DH.ŞFR.D.Nr.485)

Cevdet Maarif (BOA.C.MF.D.Nr.78)

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemli Evrakı (BOA.DH. EUM. VRK, 25/35)

Makale ve Kitaplar

AYDIN, Yusuf Alperen 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Ege (Adalar) Denizi ve Doğu Akdeniz'e Yönelik Güvenlik Parametreleri, Osmanlı Araştırmaları, Sayı XLV, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2015.

BOSTAN, İdris, Derya Beyi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), IX, İstanbul 1994.

KİEL, Machiel Midilli, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA), XXX, 2005.

MENEKŞE, Metin, XIX. Yüzyıl Ortalarında Evreşe Kazası'nda Yaşayan Hane Sahipleri ve Mesleklerine Dair Bazı Bilgiler, Social Sciences Studies Journal, SSSjournal (ISSN:2587-1587), vol:3, Issue:12, 2017, pp.1872-1886.

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Bşk.lığı Yayını, Ankara, 2005.

Salih Murad Hatip (2013), "Çanakkale Boğazı (Bahr-i Sefid Boğazı) Savunma Sistemi 1770-1918", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, (Doktora Tezi), Ankara.

Saros Körfezi Özel Çevre Koruma Bölgesi Karasal ve Denizel Biyolojik Çeşitliliğin Tespiti Projesi Sonuç Raporu, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Ekim 2014.

Şakiroğlu, Mahmut H. (1993), "Cezâyir-i Bahr-i Sefid", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDİA), c. 7, s.500-501.

UYSAL, Ali Osman, Kaymak Mustafa Paşa'nın Hâtırası: Babakale, Ayvacık Değerleri Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No:87, Çanakkale 2008.

THYS-ŞENOCAK, Lucienne, Hadice Turhan Sultan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

TÜRKER, Ayşe Ç. An Archaeological Survey of the Early Christian-Byzantine Period on the Valleys That Reached the Hellespont: 2014 Research, 33. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, C.1, Erzurum 2015, s.301-324.

İnternet Sayfaları

<http://eng.travelogues.gr/item.php?view=49583> (Erişim Tarihi:15.01.2018)

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?pidno=070500&idno2=c070351#1> (Erişim Tarihi 30.04.2018)

Uydu Görüntüsü-1: Saros Körfezi

Uydu Görüntüsü-2: Üçadalar

Uydu Görüntüsü-3: Karaçalı Mevkii

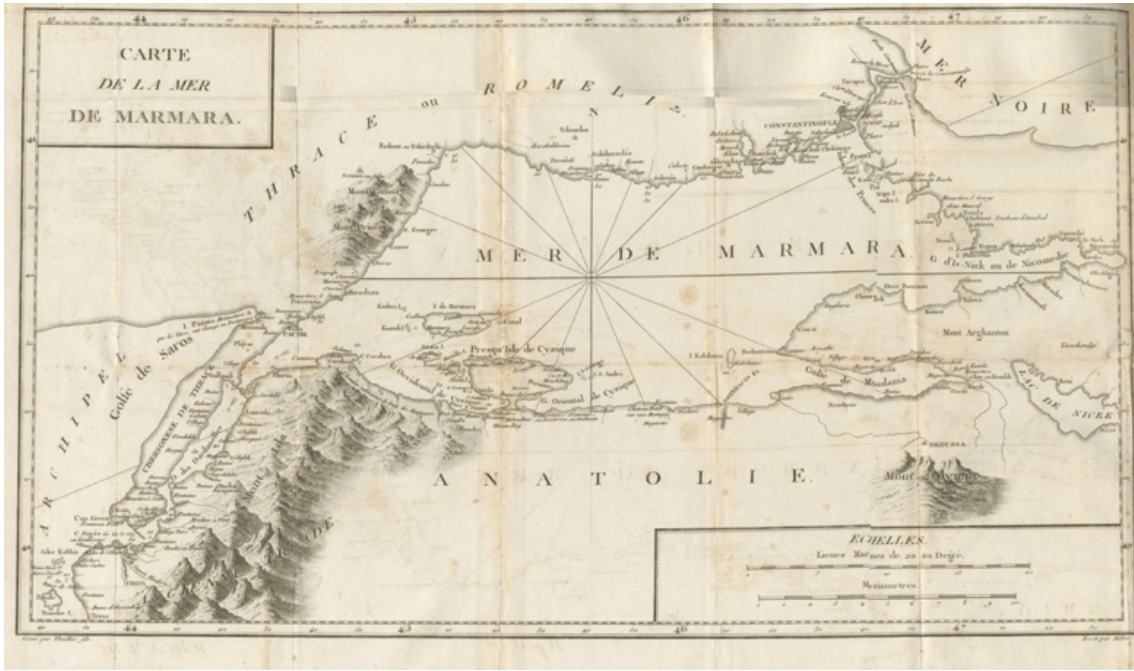
Uydu Görüntüsü-4: Büyükada

Harita:1

Harita:2

Harita:3

